

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ МИСТЕЦТВА ТА ХУДОЖНЯ ОСВІТА

УДК 37.013.43.-Шевченко(477)

Ростислав **Шмагало**

доктор мистецтвознавства,
професор,
декан факультету Історії і теорії
мистецтва ЛНАМ

Тарас Шевченко і українська мистецька освіта

© Шмагало Р., 2018

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1313070>

Анотація. Розглянуто діяльність Т. Шевченка у контексті розвитку мистецької освіти. У статті аналізуються маловідомі факти, що підтверджують документальне існування проекту Т. Шевченка про створення мистецької школи до арешту 1847 р. Констатується, що 21 лютого 1847 р. Т. Шевченко мав приступити до викладів малювання у Київському університеті Святого Володимира. Життєві цілі Т. Шевченка не збулися, але його ідейно-естетичне світобачення мало безпосередній мистецько-педагогічний вплив на сучасників і художників-педагогів України наступних поколінь. З різними ідеологічними підходами мистецькоосвітні ідеї Т. Шевченка були реалізовані і в радянській Україні, і в осередках української діаспори. Доведено, що в методичному вимірі проект Т. Шевченка мав широку культурологічну основу, опирався на історію, археологію, мистецтвознавство, побутову культуру та ужиткове мистецтво, філософію. Здолавши стереотипи академізму, Т. Шевченко заклав новий творчо-педагогічний метод, що отримав безліч послідовників і нескінченну кількість форм реалізації у всіх видах і жанрах мистецтва. Наголошується, що саме постать Т. Шевченка стала фундаментальною для становлення національної мистецької школи України.

Ключові слова: мистецька освіта, мистецькі школи, учитель малювання, творчо-педагогічний метод.

Постановка проблеми. Понад півтора століття шевченкознавці всього світу пізнають багатогранний творчий геній Т. Шевченка. З плином часу та чи інша грань його універсалізму отримує чіткіші обриси, викристалізуючи поета, художника, прозаїка, інтелектуала, «революціонера», «пророка», «мученика», «голосу душі народу»... Ці означення лише підкреслюють недоцільність затиснення талантів і неймовірно потужного інтелекту в рамки одного чи кількох формулювань з політичної, культурологічної, літературної чи мистецької сфери.

Аналіз останніх досліджень. Єдину й цілісну естетику творінь генія чи не першими зауважили саме художники, зокрема, Іван Труш у виступі 1911 р. «Шевченко як живописець у поезії» на пам'ятному зібранні НТШ. Як один з найактивніших членів НТШ, І. Труш глибинно вивчав Т. Шевченка, напрацював навіть лекційний цикл про його творчість. Мистецтвознавці різних часів — О. Новицький, К. Широцький, Д. Антонович, П. Білецький, С. Гординський, В. Овсійчук та ін. — зробили широкий порівняльний аналіз Шевченка-художника в контексті європейських мистецьких шкіл періоду класицизму й романтизму епохи просвітництва. Але ні в працях цих авторів, ні навіть у останньому потужному виданні В. Овсійчука «Мистецька спадщина Тараса Шевченка у контексті європейської художньої культури» (2008) немає жодного рядка щодо причетності Т. Шевченка до мистецької освіти в Україні. Хіба що грань «Шевченко — учитель, пророк і проповідник» окремим параграфом уперше вивів у праці «Тарас Шевченко 1861–1961» Іван Огієнко (митрополит Іларіон) [1, с. 380]. Проте цей автор та інші дослідники виявляли пророцтва, ідеологію і «правдиву науку» Т. Шевченка в загальнокультурному чи педагогічному контексті, не зачіпаючи питань суто мистецької освіти.

Виклад основного матеріалу. Історики зазвичай уникають розмірковувань над можливими змінами історичних обставин того чи іншого фактичного перебігу доленосних подій. Настрої фаталізму щодо невідворотності драматичної долі жертвних титанів від культури побутують і щодо нашого героя. І все ж запитаємо себе: ким був би Т. Шевченко, коли б не переслідування і арешт 5 квітня 1847 р.? Щоби відповісти на це запитання, звернімося до історичних фактів щодо намірів

самого Т. Шевченка влаштувати свою професійну діяльність.

XIX ст. позначилося інтенсивним підпорядкуванням українського політичного та культурного життя царському режимові. Києво-могилянську академію перетворено на спеціальну духовну школу. Спроби української інтелігенції змінити ситуацію шляхом відкриття окремої мистецької школи в Києві не мали успіху через урядові заборони та фінансову неспроможність. Серед маловідомих фактів необхідно назвати проект Т. Шевченка щодо створення тут мистецької школи до арешту 1847 р. Цей факт, який згадав лише В. Січинський, пізніше вважався легендою, але підтверджується документально.

Після закінчення Петербурзької академії мистецтв Т. Шевченко палко мріяв про діяльність в Україні за своїм професійним фахом і покликанням. Завдяки клопотанню В. Григоровича, 1845 р. він був направлений на посаду вчителя малювання у Київський університет Св. Володимира. Спочатку став членом Археографічної комісії, у склад якої здебільшого входили співробітники Київського університету. Наприкінці листопада 1846 р. Т. Шевченко пише заяву-прохання до «попечителя» Київської міської округи про прийняття його вчителем малювання в Київському університеті. Прохання, за тодішніми правилами, надсилали в Петербург на схвалення і проходження за конкурсом на заміщення вакантної посади. У конкурсі взяли участь три претенденти, але переміг Т. Шевченко. Київ отримав позитивну ухвалу міністерства 21 лютого 1847 р. і Т. Шевченко мав приступити до викладання.

Реалізація мрії про мистецькоосвітню діяльність в Україні втілювалася упродовж п'яти років. Відомо, що В. Григорович розробив проект створення філіалу Петербурзької академії мистецтв у Києві. Ще 11 травня 1843 р. як конференц-секретар Петербурзької академії мистецтв він у журналі Правління зареєстрував видачу учневі Т. Шевченку квитка на проїзд до Малоросійських губерній і «...на безперешкодне, де буде, проживання» [2]. Через тиждень Т. Шевченко виїхав до України, у Качанівку, до Григорія Тарновського, куди 1842 р. надіслав свій програмний твір – шедевр «Катерину». Про свідомий і цілеспрямований намір стати вчителем малювання свідчить ще один факт, що вперше ми опублікували 2005 р. У Центральному державному історичному архіві України у Києві

автор виявив низку важливих для цієї теми документів. Це, передовсім, прохання Т. Шевченка призначити його вчителем рисунку в Університеті Святого Володимира [3, с. 5]. Тут зберігається і переписка Т. Шевченка про можливість відкриття школи живопису з поміщиком-художником Наполеоном Михайловичем Буяльським, який здобув художню освіту в Берлінській, Дюссельдорфській і Паризькій академіях мистецтв (1846 р. удостоєний звання «некласного художника») і отримав дозвіл на відкриття такої школи. Матеріали справи свідчать, що це була благодійна акція. Н. Буяльський працював у п'яти приватних кімнатах і за навчання грошей не брав. Рисувальні класи, як свідчить звіт, були забезпечені десятками творів Бертена, 260-ма оригіналами рисунків Жульєна та іншими наочними матеріалами [3]. Офіційного статусу малярська школа Н. Буяльського набула 1849 р. У 1852 р. тут навчалися 22 учні (шість платних) і 13 платних учениць. Однак за браком коштів і відсутністю урядової підтримки через кілька років школа Н. Буяльського перестала діяти.

Плани Т. Шевченка-педагога не були реалізовані через арешт і заслання. Очевидно, царський уряд діяв на випередження, бо не міг допустити на університетську кафедру небезпечного для системи тоді вже популярного поета-бунтаря. До останньої третини XIX ст. унаслідок політичного тиску самодержавства Т. Шевченко мав дуже мало послідовників, започаткована ним справа створення школи українського живопису невдовзі занепала. Після повернення із заслання він прожив зовсім недовго, так і не реалізувавши своїх намірів. Після його смерті, як зазначив В. Щербаківський, серед української інтелігенції зникає навіть думка про важливість і необхідність розвитку національного мистецтва [4]. Царський уряд посилював політику централізму й русифікації усіма можливими заходами, серед яких і заборона отримувати вищу та середню освіту селянам. Тому формування молодих сил української інтелігенції було паралізоване. Цікавим є архівний документ 1862 р. про те, що наміри Т. Шевченка відкрити мистецький навчальний заклад мали продовження вже після його смерті: прохання трьох мешканців Канева не віддавати якомусь купцеві Шевченку (без ініціалів, очевидно, двоюрідний брат Т. Шевченка, а може, й однофамілець. – Р.Ш.)

міської землі для побудови художнього училища в тому місці, де захоронений Т. Шевченко – на Чернечій горі. Торги землі були визнані судом незаконними [5].

Щодо розгортання подій у Київському університеті, то 1859 р. там таки були відкриті вечірні рисувальні класи з ініціативи художника М. С. Башилова, але діяли лише один рік і також були закриті. Протягом 1847-1863 рр. малювання в університеті викладав випускник Петербурзької академії мистецтв Гаврило Васько, талановитий майстер інтимного портрета.

Зважаючи на ці факти й події, пов'язані з політичними поглядами, переслідуваннями та арештом 5 квітня 1847 р., бачимо, що життєві цілі Т. Шевченка не реалізувалися. Після двомісячного київського арешту й відправлення в Петербург Т. Шевченко пережив тривале заслання. Столичні прихильники художника, зокрема віце-президент Петербурзької академії мистецтв, виступали з клопотанням про його звільнення, про що свідчить лист до Т. Шевченка від травня 1855 р. Цього ж року, 13 листопада, за порадою Ф. Толстого Т. Шевченко пише заяву дозволити йому вдосконалювати майстерність гравера. На засіданні Ради академії від 16 квітня 1858 р. Т. Шевченка було зараховано гравером з тематикою робіт на здобуття звання академіка. 2 вересня 1860 р. Петербурзька академія мистецтв надала Шевченкові титул «академіка-гравера». Через неповних п'ять місяців по тому, 26 лютого 1861 р. Тарас Шевченко помер.

Академія мистецтв стала ніби першим і прикінцевим придулом, своєрідною «Альфой» і «Омегой» професійно-мистецьких поневірянь Т. Шевченка. Утім, Тарас Григорович ніколи не ідеалізував цей верховний заклад навчання мистецтву, образно кажучи, не сприймав його як піднебесну вежу зі слонової кістки. На його долю і творчий розвиток мали першочерговий вплив видатні особистості із середовища цієї великої академічної установи. Тут варто знову зазирнути в ретроспективу його формування у якості художника.

У Петербурзі професійно-світоглядні позиції молодого Т. Шевченка формували демократичні утворення — Товариство заохочення художників, Майстерня Карла Брюллова, В. Ширяєва, творче середовище його друзів В. Штернберга, А. Мокрицького, І. Сошенка, А. Петровського, Г. Михайлова,

П. Заболотського, Є. Гребінки. Та навіть найвидатніші досягнення, за які здобув звання академіка, першочергово були закладені самотужки поза Петербурзькою АМ. Про те, що Т. Шевченко засвоїв усі відомі граверські техніки та перспективу самостійно, відомо із записок його товариша Івана Сошенка. Цю думку обстоював у доповіді 1951 р. на засіданні Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Нью-Йорку видатний мистецтвознавець Володимир Січинський [6, с. 134].

Загальновідомі настрої щодо академізму в мистецько-освітніх колах Петербурга на інтуїтивному рівні висловив герой Шевченкової повісті «Художник»: «... Я боявся увійти в Академію, Академічні ворота мені здалися роззявленою пащею якогось страшного чудовиська. Побродивши до поту на вулиці, я перехрестився і побіг у страшні ворота» [7, с. 288]. Звісно, що в цих рядках можна вловити символічні закодзовані змісти, характерні для більшої частини літературної спадщини Т. Шевченка. Іронічне ставлення тут також присутнє. В іншому місці цієї повісті читаємо: « – А ще хоче бути художником! Хіба в класах виникають істинні великі художники? – святочно промовив невгамовний Михайлов. Ми згодилися, що краща школа для художників – таверна, і в добрій згоді вирушили до Олександра» [7, с. 271] Можна сказати, що подальше перебування Т. Шевченка в Україні та середовище друзів мали більший на нього вплив, ніж академічні ідеали.

Серед найважливіших особистостей з академічного середовища, які неодноразово вплинули на долю Т. Шевченка в стратегічному сенсі, слід обов'язково відзначити випускника Київської духовної академії (1803), конференц-секретаря (1829-1859) і викладача теорії красних мистецтв (1831-1859) Василя Івановича Григоровича (1786-1885). У контексті проблематики статті важливим є факт проекту В.Григоровича щодо створення при Київському університеті філії Петербурзької академії мистецтв [8, с. 170]. Цей стратегічний план так і не був здійснений через численні соціальні заворушення і, зокрема, через арешт Шевченка 1847 р.

Як історик мистецтва, В. Григорович був ініціатором і видавцем першого російського журналу, присвяченого історії мистецтва, «Вісника красних мистецтв» (1881-1890). Програма лекційного курсу В. Григоровича з історії та теорії мистецтва

була доступною для всіх учнів Академії, слухав його і Т. Шевченко. Зважаючи на роль В. Григоровича у своєму житті та глибоко шануючи, Т. Шевченко присвятив йому поему «Гайдамаки». Датування присвяти приурочене до дня визволення Т. Шевченка з кріпацтва – 22 квітня 1838 р. Поза сумнівом, В. Григорович мав неабиякий вплив на світоглядні та найголовніше – естетичні позиції Т. Шевченка. У листі з України до В. Григоровича від 28 грудня переломного 1843 р. Т. Шевченко звертається до нього, як до батька: «Батьку мій рідний, порай мені, як синові, що мені робить? Чи оставаться до якої пори, чи їхати до вас. Я щось не дуже ударяю на Академію, а в чужоземщині хочеться бути. Я тепер заробляю гроші (аж дивно, що вони мені йдуть в руки!), а заробивши, думаю чкурнуть, як Аполлон Ніколаевич... Щирий син ваш Т. Шевченко» [9, с. 25].

Але Т. Шевченко не «чкурнув» за кордон, а за наполяганням В. Григоровича 1844 р. повернувся з України до Петербурга для завершення навчання. Відомо, що перед Україною 1842 р. Т. Шевченко здійснив коротку подорож морем у Данію і Швецію, але через хворобу повернувся. В автобіографічних рядках відчутні розгубленість і збентеження щодо самовизначення шляхів реалізації життєвої місії молодого Т. Шевченка: «Я добре знав, що живопис – моя майбутня професія, мій насущний хліб. І замість того, щоби вивчити його глибокі таїни, і ще під керівництвом такого вчителя, яким був безсмертний Брюллов, я складав вірші, за які мені ніхто ні гроша не заплатив і які, нарешті, позбавили мене свободи та які, незважаючи на всемогутню нелюдську заборону, я все-таки тихцем крапаю. Дійсно, дивне це невгамовне покликання» (переклад з російської Р.Ш.) [10, с. 43]. У цей час Т. Шевченко «розривався» поміж патріотичними поривами (розробляв історичну тему «Смерть Богдана Хмельницького», програмну серію «Живописна Україна», «Дари в Чигирині») і болісним сприйняттям українських реалій. У листі 1843 р. до Я. Кухаренка він писав: «В Малоросію не поїду, цур їй, бо там, окрім плачу, нічого не почую» [11, с. 23].

У питаннях історичного розвитку мистецтва та мистецької освіти Т. Шевченко виявляє глибоку обізнаність від часів навчання в Академії художеств. Зокрема, на основі аналізу фундаментальної мистецтвознавчої праці Джорджо Ва-

зарі (1511-1574) «Життєписи найзнаменитіших живописців, скульпторів і зодчих» (Париж, 1839) він з'ясовує ідеологічні складові загальноєвропейських рухів на підтримку красних мистецтв, насамперед, з боку Ватикану: «...Тоді навіть політика намісників святого Петра вимагала вишуканої декорації для засліплення натовпу та затьмарення єретичного вчення Вінклефа і Гуса, що вже почав виховувати безстрашного домініканця Лютера» [7, с. 22]. У роздумах над «майже завжди печальною, гіркою долею» митців, яких називає «втіленням ангелів», герой повісті Т. Шевченка «Художник» шукає відповідей на вічну філософську дилему «мати чи бути?» у своє, ХІХ ст. просвітництва та філантропії, що тодішніми деклараціями мало б схилитися до користі людству.

У рядках і між рядками повісті «Художник» немовби із середини розкривається уся сутність суперечностей мистецькоосвітнього процесу та двадцятилітньої творчої особистості. Усередині «Повісті» її герой говорить: «...Взагалі в житті середня дорога є краща дорога. Але в мистецтві, у науці і взагалі в розумовій діяльності середня дорога ні до чого, крім безіменної могили, не приводить. У художникові моему хотілося б мені бачити найбільшого, незвичайного художника і найзвичайнішу людину в домашньому житті. Але ці дві великі якості рідко вживаються під однією кривлею» [7, с. 318].

Як відомо, героєм повісті є прообраз близького друга Т. Шевченка, Івана Сошенка (1807-1876). Саме він познайомив Тараса з колом діячів культури Петербурга, що чинили неабиякий вплив на культурне життя в Україні: Є. Гребінкою, В. Григоровичем, А. Венеціановим та ін. Ще до Петербурга він навчався в майстерні професора малювання Яна Рустема у Вільнюському університеті. Згодом Т. Шевченко переказував його педагогічні настанови другові, поету й художнику Броніславу Залеському: «Шість років рисуй і шість місяців малюй і будеш майстром» [12, с. 87].

Тарас Шевченко завершив навчання у Петербурзькій академії мистецтв 1839 р., а вже 1840 р. Академія була реорганізована через неефективність і реакційність виплеканої там методології академізму. Зокрема, були скасовані класи так званих «казенних» учнів (академістів), права яких були урівняні зі сторонніми учнями, були також розширені про-

грами зі спеціальних дисциплін у збиток загальноосвітніх. Після закінчення Академії Т. Шевченко отримав атестат на звання «некласного», або вільного художника, а згодом за виняткові успіхи в офорті Академія присвоїла йому звання академіка. Роки навчання у своєму «Щоденнику» Т. Шевченко назвав «незабутніми золотими днями» [13, с. 39].

Відомо, що Т. Шевченко був удостоєний двох срібних медалей, отримував стипендію від Товариства заохочення художників. Але від часу настання внутрішньої кризи 1841 р. він постійно переживає мрії та видіння рідної України, навіть за-недбує навчальний процес, за що Товариство позбавило його стипендії. Утім, навчання не виявилось б настільки стрімко успішним, якби не використання підтримки «Товариства заохочення художників» упродовж 1835-1844 рр., де поруч з ним стипендіатами були земляки, колеги-художники С. Алексєєв, М. Сажин, А. Агін та ін. На діяльності цього Товариства та його прогресивній ролі в наступних дослідженнях слід зосередити окрему увагу. Товариство започаткувало прообраз сучасного менеджменту мистецькоосвітньої діяльності.

У свою чергу, естетичне світобачення Т. Шевченка мало безпосередній «учительський» вплив на колег, майбутніх художників-педагогів. Зокрема, у своєму «Щоденнику художника» А. Мокрицький відзначає першочерговий вплив Шевченкових коментувань на розуміння творчості Рубенса, Ван-Дейка, Веласкеса, Гвідо, Аннібала, Корреджо, Пуссена, Вандермеєра, Рюїсдала, Клода Лоррена та ін. [14, с. 147]. Після навчання у Петербурзі А. Мокрицький викладав курс «Теорії изящного» у Строганівському училищі та Московському училищі живопису і скульптури. Інший приятель Т. Шевченка, мистецтвознавець і письменник напівфранцузького походження, Д. Григорович, що двадцять років обіймав пост секретаря Товариства заохочення художників, також був однотумцем Тараса у втіленні просвітницьких ідей епохи через освіту. Надалі цю ідею підхопив і втілював найпотужніший митець-педагог постшевченківської доби Ілля Рєпін, що став великим послідовником ідей Шевченка й ревним хранителем пам'яті про «Апостола свободи», як він уперше його назвав.

Ще один послідовник Шевченкових естетичних ідей, художник Лев Жемчужников, один з активних апологетів розвит-

ку художньо-промислової освіти в Україні, власною творчою практикою продовжив концепцію національного поетичного пейзажу Т. Шевченка. Як і Т. Шевченко, Л. Жемчужников особливо захоплювався творчістю Рембрандта. Здійснивши творчу подорож Україною у 1852-1856 рр. до Чернігівської та Полтавської губерній, Л. Жемчужников створив масу рисунків етнографічного характеру, які, однак, мають самостійну художню цінність. Згодом вони стали основою для альбому «Живописна Україна», що за назвою, змістом і задумом Л. Жемчужникова мав стати продовженням Шевченкової «Живописної України»: «Люблячи й глибоко поважаючи Тараса Григоровича, я наважився назвати своє видання тим же ім'ям у пам'ять Шевченка. Нехай моя праця служить ніби продовженням колишньої праці Тараса Григоровича» [15, с. 33].

Упродовж ХХ ст. було втілено в життя чимало заходів із вшанування і розвитку Шевченкових ідей у галузі художньої культури. Згадаємо хоча б кілька. Зокрема, низка мистецьких шкіл, що виникли чи були реформовані у 1920-ті роки, були названі іменем Кобзаря. У 1920-1925 рр. діяла Школа народного мистецтва ім. Тараса Шевченка в м. Умані, створена на базі перенесеної керамічної школи-майстерні с. Піковець. 1937 року була заснована Київська республіканська художня середня школа, що 1939 р. отримала ім'я Тараса Шевченка. З початку «хрущовської відлиги» 1965 р. у Київському музеї українського мистецтва відбулася виставка «Послідовники Т. Шевченка». Далі ця ідея повторилася в тематичних виставках «Т. Шевченко й вітчизняна художня культура його часу» (1989, ХХМ); «Шевченко та його час» (2004, ХХМ) та ін.

Та не лише в Україні ХХ ст., але й на еміграції зерна естетичної та мистецько-просвітницької доктрини Т. Шевченка знайдуть свій резонанс і розвиток. Один з перших між вогнями Другої світової війни, у Кракові 1942 р. на Кобзаря як ідеолога мистецтва вкаже послідовник-універсал (митець, мистецтвознавець, поет і публіцист) Святослав Гординський. Він захищує Шевченкові думки про призначення мистецтва, гідні світової мистецько-педагогічної класики: «Призначення красних мистецтв – подати очам або уяві красу і жах природи, життя держав і побут окремої людини, сили пристрастей і події, які вражають душу... пустелі Америки, береги Рейну,

... Може бути, що це один із відблисків душі, божеський, і він доказує, що людина — це громадянин світу, і що все високе, все прегарне знаходить відгомін у її душі. Що ж казати про те, коли одного погляду досить, щоб воскресити в нашій пам'яті батьківщину і звичаї її предків, і події, які яскраво відокремились від звичайного опису землі, де ми почали жити й почувати! Подвиг досягти цього великий, а можливе до того сприяння повинно становити наш обов'язок» [16, с. 17-18].

Образ та ідеї Т. Шевченка були однією з чільних тем творчості українських митців-педагогів на еміграції. Майже всі скульптори відтворювали образи великих постатей в українській історії, носіїв великих ідей і національних типів. Репрезентативно-монументальне скульптурне трактування Т Шевченка отримало нове життя в європейських країнах і на американському континенті у творчості видатних митців — Сергія Литвиненка, Петра Капшученка, Михайла Черешньовського, Оксани Лятуринської, Ніни Левитської, Олександра Архипенка, Леоніда Молодожанина та багатьох інших.

Близькість ідейних позицій у творчості митців на еміграції яскраво ілюструє постать одного з найбільших реформаторів у мистецтві скульптури ХХ ст. – Олександра Архипенка. Скульптор чітко визначав свої позиції і щодо категорії національного в мистецтві. У з'ясуванні порушеної проблематики чітка позиція одного з найвидатніших українських митців-педагогів світового масштабу є показовою. Творчу спадщину О. Архипенка в різний спосіб і досі намагаються відділити від національної ідеї окремі мистецтвознавці.

Маловідому відповідь О. Архипенка своїм українським землякам щодо цього процитував часопис «Свобода»: «Ми свідомі того, що дух народу опирається завжди на двох стовпах, одним з яких є політика, а другим культура. Вони не можуть існувати окремо і вони мусять йти та розвиватись в парі, бо один з них піддержує другий і разом вони становлять національну єдність» [17]. У шевченківські березневі дні 1953 р. О. Архипенко відповів на запитання, що спонукало його дати світові новий “архитвір” – третє у його творчості погруддя Тараса Шевченка: «...почуття своєї приналежності до української спільноти й бажання дати їй найдосконаліший портрет генія України, головнo тепер, коли цього українсь-

кого велетня намагаються представляти на свій лад ті самі, проти яких в головній мірі був скерований його гнів» [18].

Але тяглість впливу шевченкіани на творчу свідомість О. Архипенка не обмежується 1936-м, 1947-м і 1953-м роками (дати створення погрудь Т. Шевченка. – Р. Ш.), він відзначає це в наступній відповіді на запитання кореспондента: «Як довго Ви працювали над цим погруддям?... – Як довго? – ... Отак уже з 50 років, відколи ідеї Шевченка почали доходити до моєї свідомости» [18]. О. Архипенко впродовж піввікової творчої праці надихався ідеалами Т. Шевченка, водночас вважав, що всі українські організації, будинки й родини повинні перебувати в «приявності» ідей та образу Т. Шевченка постійно [17]. Відповідно до цих тверджень не буде хронологічним порушенням розглянутий приклад О. Архипенка узагальнити в контексті всієї тяглості розвитку українського мистецтва першої половини ХХ ст. Задовольняючи насущні духовні потреби української еміграції в репрезентативно-меморіальній скульптурі, О. Архипенко водночас ставив і реалізував творчі завдання світового масштабу в неспівмірно більшій частині інших своїх творів, відповідаючи новітнім естетичним категоріям мистецтва.

Адже подаючи естетичний дороговказ для мистецької практики, Т. Шевченко підкреслює вирішальне значення інтелектуального відбору перед простим чуттєво-емоційним образотворенням. Інтелектуальний творчий метод він називає подвигом і обов'язком. У підтвердження інтелектуальної домінанти над чуттєво-емоційною складовою у творчому методі Т. Шевченка наведемо ще одну цитату з листа до Броніслава Залеського: «Без розумного осягнення краси людині не побачити всемогутнього Бога в дрібному листочку найменшої рослини» [19, с. 119].

Висновки. На шляху інтелектуального й професійного самовдосконалення Т. Шевченко, як бачимо, не обмежував творчий метод лише філософським спогляданням «великого в малому». Він опановував історію, археологію, архітектуру, скульптуру, географію, етнографію, історичний одяг і побутову культуру, ужиткове мистецтво й сакральні пам'ятки, філософію і поезію від античності аж до своєї доби. І найголовніше — здолавши глуху стіну академізму, Т. Шевченко вивів нову естетичну категорію рідної Землі й Людини, що охопила діапазон від простого селянина до аристократа Духу. Цей творчо-пе-

дагогічний метод отримав безліч послідовників і нескінченну кількість форм реалізації у всіх видах і жанрах мистецтва. Тарас Шевченко став засновником національної школи українського пейзажу та історичної картини в живописі й графіці. Очевидно, царизм не міг допустити остаточного затвердження за ним статусу викладача Київського університету, що слід вважати головною, але прихованою причиною арешту. Через життєві обставини наміри Т. Шевченка щодо розвитку мистецької освіти в Україні не були реалізовані сповна. Але в ідейному сенсі з нього все почалося. Саме він уперше писав у листах про потребу заснування академії мистецтв у Києві. І саме постать Т. Шевченка стала фундаментальною для становлення національної мистецької школи України.

1. Огієнко І. (митрополит Іларіон). Тарас Шевченко / Фондація імені митрополита Іларіона (Огієнка) [упоряд., авт. передм. та комент. М. Тимошик]. – К. : Наша культура і наука, 2002. – 440 с.
2. Жур П. Труды и дни Кобзаря / П. Жур. – Люберцы : Люберецкая газета, 1996. – 568 с.
3. Центральний державний історичний архів України у Києві. – Ф. 442. – Оп. 1. – Спр. 8241. – Арк. 5.
4. Щербаківський В. Украинское искусство [рукопис] // ЦДАВО України. – Ф. 3864. – Оп.1. – Спр. 2. – Арк. 51-98.
5. Центральний державний історичний архів України у Києві. – Ф. 442. – Оп. 634. – Спр. 54.
6. Січинський В. Вісті з НТШ. Наукові доповіді // Свобода. – 07.04.1951. – 4.81. – С. 134.
7. Повесть Тараса Шевченка «Художник». Иллюстрации, документы. – К. : Мистецтво, 1989. – 383 с.
8. Шевченківський словник : у 2 т. Т. 1. – К., 1976. — 416 с.
9. Тарас Шевченко. Листи до різних осіб. Лист до В. Григоровича від 28 грудня 1843 // Тарас Шевченко. Зібрання творів. У 6 т. Т. 6. : Листи. Дарчі та власницькі написи. Документи, складені Т. Шевченком або за його участю. – К. : Наук. думка, 2003. – 632 с..
10. Тарас Шевченко. Документи та матеріали до біографії 1814–1861 / Видання друге, перероблене та доповнене [за ред. Є. П. Кирилюка, члена-кореспондента АН УРСР]. – К. : Вища школа, 1982. – 432 с.

11. Шевченко Т. Г. Листи / Т. Г. Шевченко ; За ред. П. Зайцева. – 2-ге вид., доп. – Чикаго : Вид-во Миколи Денисюка, 1960. – 427 с.
12. Шевченко Т. Листи до Бр. Залеського від 10.02.1855 // Тарас Шевченко. Зібрання творів. У 6 т. Т. 6. : Листи. Дарчі та власницькі написи. Документи, складені Т. Шевченком або за його участю. – К. : Наук. думка, 2003. – 632 с.
13. Тарас Шевченко. Зібрання творів : у 6 т. – К., 2003. – Т. 5. – С. 9-187.
14. Мокрицкий А. Н. Дневник художника А. Н. Мокрицкого. – М. : Изобразительное искусство, 1975. – 271 с.
15. Попова Л. Лев Михайлович Жемчужников. – К. : Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1961. – 75 с.
16. Гординський С. Тарас Шевченко – маляр. – Краків : Українське видавництво, 1942. – 30 с.
17. Архипенко О. До моїх українських земляків // Свобода. – 13 серпня 1970.
18. Погруддя Тараса Шевченка – новий архитвір О. Архипенка // Свобода. – 4 березня 1953.
19. Шевченко Т. Лист до Бр. Залеського від 10, 15.02.1857 // Тарас Шевченко. Зібрання творів. У 6 т. Т. 6. : Листи. Дарчі та власницькі написи. Документи, складені Т. Шевченком або за його участю. – К. : Наук. думка, 2003. – 632 с.

REFERENCES

1. Ohiienko I. (mytropolyt Ilarion)(2002). Taras Shevchenko / Fundatsiia imeni mytropolyta Ilariona (Ohiienska) [Taras Shevchenko / Metropolitan Ilarion Foundation (Ogienko)]. – Kyiv : Nasha kultura i nauka (in Ukrainian)
2. Zhur P. (1996). Trudy i dni Kobzarya [Proceedings and days of the Kobzar]. – Lyubertsy : Lyuberetskaya gazeta.
3. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Kyievi, fond 442, opys 1, sprava 8241, ark. 5 (in Ukrainian)
4. Shcherbakivskiy V. Ukrainskoe iskusstvo [Ukrainian art] Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlyady Ukrainy, fond 3864, opys 1, sprava 2, ark. 51-98.
5. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Kyievi, fond 442, opys 634, sprava 54 (in Ukrainian).
6. Sichynskiy V. (1951) Visti z NTSh. Naukovi dopovidi [News from

- NTSh. Scientific reports] in Svoboda, 4.81 (1951): 134 (in Ukrainian).
7. Povest Tarasa Shevchenko «Hudozhnik». Illyustratsii, dokumenty (1989). [Taras Shevchenko "The Artist". Illustrations, documents.]. – Kyiv : Mystetstvo (in Ukrainian).
8. Shevchenkivskiyi slovnyk (1976) [Shevchenko dictionary]. – In Vol. 2, Vol. 1. – Kyiv (in Ukrainian).
9. Taras Shevchenko (2003). Lysty do riznykh osib. Lyst do V. Hryhorovycha vid 28 hrudnia 1843 [Taras Shevchenko. Letters to different persons. Letter to V. Grigorovich from December 28, 1843] in Taras Shevchenko. Zibrannia tvoriv. In Vol. 6. Vol. 6.– Kyiv : Naukova dumka (in Ukrainian).
10. Taras Shevchenko (1982). Dokumenty ta materialy do biohrafii 1814–1861 [Documents and materials for the biography of 1814–1861]. – Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukrainian).
11. Taras Shevchenko (1960). Lysty [Taras Shevchenko. Letters]. – Chikago : Vyd-vo Mykoly Denysiuka (in Ukrainian).
12. Taras Shevchenko (2003). Lysty do Br. Zaleskoho vid 10.02.1855 [Letters to Br. Zaleski of 10.02.1855] in Taras Shevchenko. Zibrannia tvoriv. In Vol. 6. Vol. 6.– Kyiv : Naukova dumka (in Ukrainian).
13. Taras Shevchenko (2003). Zibrannia tvoriv [Taras Shevchenko. Collection of works]. In Vol. 6. Vol. 5.– Kyiv : Naukova dumka (in Ukrainian).
14. Mokritskiy A. N. (1975) Dnevnik hudozhnika A. N. Mokritskogo [Diary of the artist A. N. Mokritsky]. – Moscow : Izobrazitelnoe iskusstvo (in Russian).
15. Popova L. (1961). Lev Mykhailovych Zhemchuzhnykov [Lev Mikhailovich Zhemchuzhnikov]. – Kyiv : Derzhavne vydavnytstvo obrazotvorchoho mystetstva i muzychnoi literatury URSS (in Ukrainian).
16. Hordynskiy S. (1942). Taras Shevchenko – maliar [Taras Shevchenko like a painter]. – Krakiv : Ukrainske vydavnytstvo (in Ukrainian).
17. Arkhopenko O. (1970). Do moikh ukrainskykh zemliakiv [To my Ukrainian fellow countrymen] in Svoboda, 13.08 (in Ukrainian).
18. Pohruddia Tarasa Shevchenka – novyi arkhytvir O. Arkhopenka (1953) [The bust of Taras Shevchenko - the new artwork of Alexander Archipenko] in Svoboda, 4.03 (in Ukrainian).
19. Taras Shevchenko (2003). Lyst do Br. Zaleskoho vid 10, 15.02.1857 [Letter to Br. Zaleski from 10.02.1857] in Taras Shevchenko. Zibrannia tvoriv. In Vol. 6. Vol. 6.– Kyiv : Naukova dumka (in Ukrainian).

ANNOTATION

Rostyslav Shmahalo. Taras Shevchenko and Ukrainian artistic education.

The activity of T. Shevchenko concerning the development of artistic education is considered. The article analyzes the unknown facts that confirms the existence of the project of Taras Shevchenko about the foundation an art school (until the moment of his arrest in 1847). It is stated, in particular, that on February 21, 1847, T. Shevchenko had to start the work as drawing teacher at the Kyiv University named by St. Volodymyr. His life goals did not come true, but ideological and aesthetic worldview had a direct artistic and pedagogical influence on contemporaries and artists-educators of Ukraine of the following generations. With various ideological approaches, the artistic ideas of T. Shevchenko were implemented both in Soviet Ukraine and in the centers of the Ukrainian diaspora. It is proved that methodically T. Shevchenko's project had a broad cultural basis, relied on history, archeology, art studies, national everyday culture and applied arts, philosophy. Having overcome the stereotypes of academicism, T. Shevchenko laid out a new creative and pedagogical method, which received many followers and an infinite number of implementation forms in all types and genres of art. It is noted that it was T. Shevchenko who became the cornerstone for the establishment of the national artistic school of Ukraine.

Keywords: artistic education, T. Shevchenko, art schools, teacher of drawing, creative and pedagogical method.

АННОТАЦИЯ

Ростислав Шмагало. Тарас Шевченко и украинское художественное образование.

Рассмотрена деятельность Т. Шевченко по развитию художественного образования. В статье анализируются малоизвестные факты, подтверждающие документальное существование проекта Т. Шевченко о создании художественной школы до момента ареста поэта и художника в 1847 г. Констатируется, что 21 февраля 1847 Т. Шевченко должен был приступить к преподаванию рисования в Киевском университете Святого Владимира. Жизненные цели Т. Шевченко не сбылись, но его идейно-эстетическое мировоззрение имело непосредственное художественно-педагогическое воздействие на современников и художников-педагогов Украины следующих поколений. С различными идеологическими подходами художественно-образовательные идеи

Т. Шевченко были реализованы и в советской Украине, и в очагах украинской диаспоры. Доказано, что в методическом измерении проект Т. Шевченко имел широкую культурологическую основу, опирался на историю, археологию, искусствоведение, национальную бытовую культуру и прикладное искусство, в общем философию. Преодолев стереотипы академизма, Т. Шевченко заложил новый творческо-педагогический метод, получивший множество последователей и бесконечное количество форм реализации во всех видах и жанрах искусства. Отмечается, что именно Т. Шевченко стал краеугольным камнем для становления национальной художественной школы Украины.

Ключевые слова: художественное образование, художественные школы, учитель рисования, творческо-педагогический метод.